

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Лебедева Л. Е. Міжкультурна комунікація: лінгвістичний аспект.

Проаналізовано найважливіший аспект міжкультурної комунікації – лінгвістичний, який в рамках вербального спілкування розкриває особливості культури комуніканта засобами мови.

Ключові слова: аспекти міжкультурної комунікації, лінгвістичні засоби, мовний бар'єр, міжкультурний діалог, реалії, прояв культури, мета текст, мовний код, культурний та соціальний контекст.

Лебедева Л. Э. Межкультурная коммуникация: лингвистический аспект.

Проанализировано один из важнейших аспектов межкультурной коммуникации – лингвистический, который в рамках вербального общения имеет способность раскрывать особенности культуры говорящего посредством языковых единиц.

Ключевые слова: аспекты межкультурной коммуникации, лингвистические средства, языковой барьер, межкультурный диалог, реалии, проявление культуры, языковой код, культурный контекст.

Lebedeva L. E. Intercultural communication: linguistic aspect.

The article analyses one of the most important cross-cultural communication aspects – the linguistic aspect. Within verbal communication this aspect shows cultural and social individualities of addresser, using linguistic means of communication.

Key words: aspects of cross-cultural communication, linguistic means, language divide, intercultural dialogue, realias, cultural expression, language code, cultural and social context.

Міжкультурна комунікація, точніше, її низька ефективність – це проблема, яка виникла в мовознавстві та соціології в результаті глобалізації. Однак на сьогодні, ураховуючи позитивну тенденцію оволодіння іноземними мовами, міжкультурна комунікація набуває дедалі більшого значення, а мовознавчий аспект – саме те, чому слід приділяти найбільше уваги в опануванні наукою міжкультурної комунікації. Оскільки міжкультурна комунікація – результат взаємодії культур, її місце – поряд із соціологією та мовознавством.

Способи полегшення діалогу різних культур неодноразово обговорювалися в різних наукових працях, присвячених міжкультурній комунікації здебільшого як проблемі перекладу. Міжкультурній комунікації приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Тер-Минасова С. Г., Садохін А. П., Зінченко В. Г., Зусман В. Г., Кірнозе З. І. розробили підручники для системного підходу до вивчення міжкультурної комунікації. Зарубіжні дослідники (Г. Крумм, Ф. Гіннекамп, А. Вірлахер) та українські (П. Донець, Т. Комарницька) підкресливали, що вже на етапі вивчення іноземної мови, шляхом використання шаблонів, можна підвищити ефективність спілкування представників різних культур у майбутньому.

Міжкультурна комунікація як наука виникла з практичних потреб аналізу та узагальнення причин комунікативних невдач і конфліктів, зумовлених незнанням національно-культурних особливостей або їх нехтуванням. Тепер це самостійна наукова галузь, яка має свій об'єкт і предмет дослідження й посідає належне місце серед інших наук і її науковий потенціал в Україні тільки починає розгортатися.

Мета статті – розкрити найважливіший аспект міжкультурної комунікації – лінгвістичний; на прикладах продемонструвати, що мова – головний чинник передачі культурних особливостей; сформулювати необхідність правильного лінгвістичного підходу задля досягнення порозуміння; підкреслити значення мовних засобів у вербальному діалозі.

Міжкультурна комунікація – наука, яка вивчає особливості вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних національних спільнот. Вона досліджує способи уникнення непорозуміння на культурному ґрунті у спілкуванні з іноземцями.

Лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації, у свою чергу, полягає в дослідженні вербальних і невербальних маркерів культурної інформації задля досягнення комунікативного співробітництва представників різних культур і запобігання комунікативному конфлікту.

Комунікація, діалог – особливий вид діяльності людини. Учасники комунікації – носії культури, а сама комунікація – її прояв. Таким чином лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації віддзеркалює суспільні реалії, звичаї [1, с. 20].

Звичайним прикладом міжкультурної комунікації може бути переклад літературного твору іноземною мовою. При цьому відбувається не лише суто міжлінгвістична інтеракція, а в повному обсязі – міжкультурна комунікація. Вона може мати вербальні та невербальні засоби вираження, на її ефективність можуть впливати мовленнєві стилі.

Перед міжкультурною комунікацією ставиться певне завдання, а саме: уникнення труднощів при комунікації та дослідження різноманітних підводних каменів спілкування представників різних культур. Інформація, що становить основу комунікації, існує не ізольовано, а в макро- та мікроконтексті, на тлі культурно зумовленої картини світу, що формується впродовж усього життя людини. Сам термін «контекст» сьогодні двояко використовується в теорії мовленнєвої комунікації, оскільки стосується двох зовсім різних, хоч і взаємопов'язаних процесів, один з яких здійснюється всередині організму людини, а інший – поза ним.

Внутрішній контекст містить минулий досвід комуніканта, запрограмований у його свідомості та структурі нервової системи. Під зовнішнім контекстом, у свою чергу, розуміють фізичне оточення, а також іншу інформацію, яка імпліцитно присутня в комунікативній взаємодії і засвідчує міжособистісні взаємовідношення між комунікантами та

соціальні обставини спілкування. Серед усіх можливих засобів комунікації, що створило людство, основною є мова, для якої комунікативна функція визначальна. Окрім того, найбільш поширеним показником ідентифікації з етнічною групою також є мова [10]. Тому в центрі уваги міжкультурної комунікації завжди перебуває мова, у якій віддзеркалюються ключові особливості людської особистості та всієї національно-культурної спільноти.

Залежно від того, як ми знайомимося з різними значеннями одного й того ж самого слова, зростає наша міжкультурна освіченість – знання того, як та чи та культура проявляє себе в мовному діалозі, а також виробляються вміння давати адекватну відповідь з урахуванням розбіжностей.

Комунікативний процес, іншими словами те, як мовці присвоюють символічне значення словам та жестам задля самовираження, формується суспільством, у якому перебуває людина. Загальне значення мовленнєвих кодів усередині певної групи людей сприяє тому, що вони починають поділяти не тільки звуки, а й філософію життя, ідеї та мораль. Оточення формує думки в різний спосіб, незважаючи на те, що люди мають однакові біологічні й емоційні потреби та часто однаково реагують на різнопланові стимули навколишнього середовища [2, с. 50].

З цієї ж позиції, мова – зв'язуючий місток між людьми, але й водночас в умовах неправильної міжкультурної комунікації – бар'єр.

Знання мови іншого народу – суттєвий складник міжкультурної комунікації і найперший крок до встановлення успішного спілкування між представниками різних націй і культур. Нетактовне для певної культури звертання до людини через незнання мовних особливостей може унеможливити спілкування ще до його початку. Необізнаність у системі метафоричних і символічних значень призводить до різнобою тлумачень. Помилкове вживання міжмовних омонімів спричинює непорозуміння, комічні ситуації, а часом навіть конфлікти. Однак знання мови і володіння нею не тотожні [6, с. 20]. Володіння мовою, тобто здатність вільно говорити й розуміти, мислити за допомогою мови, є природним явищем, універсальною властивістю, до якої змалку привчається людина і більшою мірою робить це автоматично, на межі свідомого й підсвідомого. Знання мови – це вже цілком усвідомлене сприйняття мови як скарбниці певних знань про людину і світ, які закарбовані в лексиці, фразеології, граматиці, інших способах мовного вираження. Усвідомлене й глибоке знання про мову або мови з'являється найчастіше у процесі порівняння. «Хто не знає чужих мов, – писав Й.-В. Гете, – не має уявлення і про свою.» Знання мов у цьому сенсі слугує першоджерелом знань про національно-культурні особливості різних народів, формує міжкультурну компетентність, без чого неможливе досягнення взаємної поваги та порозуміння.

Щодо культури, ураховуючи підходи до її розуміння, можна говорити про неї як про «фактор соціального, духовного та історичного розвитку й самореалізації конкретного етносу» [11].

Уявлення про мову як про закриту, протипоставлену мовленню систему знаків та фігур не сприяє розумінню її істинної сутності. Сьогодні лінгвісти все частіше говорять про мову як про форму, спосіб життєдіяльності людини, спосіб вираження людського досвіду і його усвідомлення, спосіб вираження особистості й організації міжособистісного спілкування у процесі спільної діяльності людей. Від об'єктивізованого, деперсоналізованого уявлення про мову дослідники переходять до її особистісного, прагматичного розуміння. У лінгвістичний апарат вводиться поняття особистості, яке раніше розглядалося як концепт філософії, психології, соціології, інших соціальних наук.

Володіння іншою мовою не є запорукою комунікативної успішності, для цього потрібне органічне поєднання мовного й культурного кодів у спілкуванні. Підміна чужого культурного досвіду кодом рідної культури нерідко призводить до «парадоксів міжкультурної комунікації», тобто псевдокомунікації, непорозуміння, повного або часткового блокування каналів передачі і сприйняття інформації [3, с. 110].

Однак проблема в тому, що, навіть володіючи всіма мовними навиками та додатковою інформацією з культурної та соціальної сфери життя народу, непорозуміння все одно буде відбуватися в діалозі, де наявні культурні розбіжності між його партнерами. У найгіршому разі, неправильна міжкультурна комунікація може призвести до конфлікту або погіршити вже наявну конфронтацію між сторонами, оскільки, усвідомлюємо ми це чи ні, наше бачення світу й нашого місця в ньому істотно відрізняється від обставин нашого партнера.

Дослідники сходяться на думці, що лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації – єдиний, на який можна вплинути, щоб підвищити її ефективність.

Знання семантичних особливостей значно полегшує міжкультурний діалог. Наприклад, як передати часто використовуваний фразеологізм у російській «*бесплатный сыр*»? Насправді, у німецькій, до прикладу, прямого відповідника не існує, тому мовець повинен знати інший еквівалент і зуміти доречно використати його в мовленні: *Umsonst gibt es nichts* або *Umsonst gibt es nur in der Werbung*.

Окрім того, існує чимало міжмовних омонімів, значення яких у різних мовах не збігаються. Наприклад, в українській мові ректор – керівник вищого навчального закладу, а в англійській та деяких інших *rector* – це глава духовної семінарії, а також парафіяльний священник, пастор. Англіїці називають священника *minister*, тоді як у більшості європейських мов міністр – член уряду, вища посада в органах виконавчої влади; а от ректор університету англійською *chancellor* або *president* (особливо у США).

Інший приклад демонструє, якою важливою складовою освіченості є всебічна культурна освіченість. У німецькій *der Eiswein* – це не заморожене вино, а десертне вино, виготовлене з винограду, замороженого на лозі.

Ще один приклад: англійське *aspirant post* – це не аспірант, а взагалі людина, яка прагне досягти чого-небудь. Це слово може вживатися в

незрозумілому для слов'янської культури контексті *presidential aspirants* – кандидат на пост президента, а от *post-graduate student* – це і є аспірант в англomовному варіанті.

Лінгвістичний аспект не обмежується виявленням семантичних особливостей слів різних мов. Він також охоплює зіставлення різних комунікативних ситуацій, способи членування світу мовними засобами, порівняння мовної поведінки представників різних культур [5, с. 20].

Як уже було зазначено, деякі слова та вирази використовуються по-різному залежно від культурного аспекту. Наприклад, навіть у країнах з однаковою державною мовою значення англійського слова «yes» може колитися від «так, можливо, я ї подумую» (*maybe, I'll consider it*) до «певно що так» (*definitely so*) з багатьма відтінками інших значень посередині. Більш того, спілкування між носіями тієї ж самої мови, але представників різних етнічних груп може також суттєво відрізнитися. Інший приклад, під словом французького походження *Melange* представник Німеччини зрозуміє «суміш», з додатковим контекстом – «суміш сорти кави», а австрієць упізнає всім відому каву з молоком.

Ідіоми, або фразеологічні вирази, що широко використовуються в кожній мові створюють проблему не тільки для однієї зі сторін міжкультурного діалогу, а нерідко й для досвідченого перекладача. Кожна мова має власну «фразеологічну мову». Більшість людей, які опановують іноземну мову звичним методом, вчать розмовляти літературною «чистою» мовою, але настає момент і комунікант зіштовхується, наприклад, зі сленгом або ідіоматичними виразами, значення цілого кластеру слів йому незрозуміле, часто смішне або грубе. В англійській мові такі урізані слова, як «*gonna*» та «*hafta*» вважаються звичними для тих, хто все життя їх використовує, однак новачка, що звик вибудовувати всі закінчення, такі слова введуть в оману. З самого початку іноземців вчать вимовляти «*going to*» та «*have to*» і недостатньо уваги приділяють тому, як еволюціонують слова – їх значенню та вимові в сучасній мові. Нестача таких знань призводить до неготовності вести повноцінний міжкультурний діалог і простежувати конотативні значення.

Усне спілкування – це спосіб спілкування один на один; ключові концепти тут це – слова, звуки, мовлення та власне мова. У зв'язку з цим на передній план виступає необхідність вивчення вербального забезпечення. Ця загальна проблема розпадається на кілька окремих, однією з яких є вербальне забезпечення взаємодії комунікантів у процесі професійного співробітництва, яке передбачає наявність у них умінь та навичок вибору адекватної стратегії ведення професійного дискурсу та структурування найбільш типових ситуацій професійної взаємодії (установлення особистих контактів, ведення телефонних розмов, обмін діловою кореспонденцією, проведення презентацій, нарад і зборів, переговорів, участь у конференціях та семінарах) з урахуванням соціокультурної специфіки ділового партнера.

Людина вивчає іноземну мову для того, щоб бути здатною спілкуватися нею, проте спілкування можливе лише на основі *спільного коду*. Щоб ним користуватися, необхідно знати конотативні значення іншомовних слів і вибирати правильні еквіваленти в обох мовах, в іншому разі – код не буде збігатися [8, с. 8].

Однак слова в різних мовах, позначаючи один й той самий предмет або явище, можуть і будуть відрізнятися:

1. За семантичним обсягом (кількістю відповідників, що належать до однієї мозаїки). Наприклад, російське слово *дом* має ширше значення, ніж англійське *house*, воно включає: *домівка, дім, будинок, квартира, приватний особняк, оселя*.

2. За ступенем поширення (*дом* часто вживається в адресі: «*Даунинг Стрит, дом 10*», англійською це звучало б просто «*10 Downing Street*»).

3. За стилістичними конотаціями: російське слово *багровый* та англійське *crimson* збігаються семантично, але російський варіант має негативне значення (використовується в порівняннях з негативною оцінкою), у той час як *crimson* має позитивне конотативне значення.

У кожній мові стійкі словосполучення не завжди логічно поєднані (з позиції іноземного мовця), тому науковці пояснюють це різним ступенем сполучуваності слова. Наприклад, англійське слово *pay* (у перекладі означає *давати гроші в обмін на товар чи послугу*) сполучається з несполучувальним – з позиції російського мовця – словами *attention* (увага), *visit* (візит), *compliments* (компліменти). Так само можна обговорювати російські словосполучення «высокая трава» (*high grass*), «крепкий чай» (*firm tea*), «сильный дождь» (*strong rain*), що перекладаються англійською *long grass, strong tea, heavy rain*. Зрозуміло, що тут ідеться про сполучуваність слів в певній мові, тобто їх валентність. Специфічне значення словосполучення стає відоме мовцю тільки в зіставленні його з еквівалентом іншої мови, так само як і власні культурні відмінності можна помітити, лише пізнавши чужу культуру.

Отже, носій мови часто не бачить проблеми міжкультурної комунікації, оскільки його власна картина світу пропонує підібрати власні значення до відомих словосполучень.

Лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації, а саме лексична його складова – це фундамент для перекладацьких інтерпретацій. Недосвідчений учасник міжмовного діалогу буде швидше шукати «еквіваленти» у словнику та вставляти в лексичні або синтаксичні структури рідної мови, замість того, щоб користуватися вже наявними словосполученнями іноземної. Мовний аспект міжкультурної комунікації повинен зосереджуватися не на пошуку «еквівалентів», наявність яких не видається корисною, а на вивченні екстралінгвістичних розбіжностей, тобто на тому, що концепти у двох різних мовах можуть відрізнятися [9, с. 165].

Продовжуючи попередню думку, слід сказати, що саме «значення» слова – це нитка, яка пов'язує мовний світ зі світом реальності для мовця.

Іншакше кажучи, це – стежка, яка веде в реальний світ мовця. Кожне слово іноземної мови веде у світ, де живуть носії цієї мови і навпаки. Говорячи про слова, що знаходяться за ними, ми можемо визначити три рівні:

1. Рівень реальності, на якому згадані в мові об'єкти функціонують.
2. Ментальний рівень, де знаходяться концепти та ідеї, що формуються культурою, ідеологією соціологічного середовища мовця.
3. Рівень мови, де знаходяться слова, словосполучення та їх синтаксичне оточення.

Використовуючи відому метафору, можемо зробити підсумок, що кожен мовець або учасник міжкультурного діалогу – художник, який малює картину власного світу засобами своєї мови. Відображення картини світу – мова – це результат колективної творчості народу, що нею розмовляє. Кожне нове покоління вбирає вже готовий набір принципів, ідей, характеристик та поглядів про внутрішню систему цінностей. Тому лінгвістичні труднощі в міжкультурному діалозі неминучі, однак освітня система покликана їх розв'язувати методом вивчення не окремих слів і їх значень, а словосполучень, де ці слова вживаються.

Успішне розв'язання проблеми передачі та відтворення національної самобутності лежить не на поверхні, а на глибині, не стільки в скрупульозному відтворенні предметного світу (що, звичайно, дуже важливо), скільки у проникненні до потаємної специфіки світобачення, у підсвідомій глибини національного «психотипу». Можливо, дослідження цього питання саме в такому ракурсі принесе в теорію та практику міжкультурної комунікації якісно нові й альтернативні рішення. Перспективи розвитку цього наукового напрямку полягають у вивченні мовних систем, їх порівнянні, у забезпеченні знавців іноземних мов правильними практиками для вибору еквівалентів та інтеграції культурології у процес вивчення іноземної мови.

Література

1. Тер-Минасова С. Г. Межкультурная коммуникация и изучение иностранных языков // Язык и межкультурная коммуникация. – М. : Слово, 2000. – С. 20–38.
2. Методичний збірник «Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації». – Харків, 1996. – С. 45–69.
3. Komarnizka T. Zum xenologischen Ansatz des interkulturellen Lernens (Einführung in die Grundbegriffe) // DaFiU, Nr. – 1997. – № 1. – С. 110.
5. Volker Hinnekamp. Interkulturelle Kommunikation. Julius Groos Verlag. – Heidelberg, 1993. – С. 20–87.
6. Введення в теорію міжкультурної комунікації / А. П. Садохін. – М. : Висшая шк., 2005. – С. 15–135.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава, 2008. – С. 8–15.
9. Трошина Н. Н. Лингвистический аспект межкультурной коммуникации / Н. Н. Трошина // Лингвистические исследования в конце XX века : сб. обзоров. – М., 2000. – С. 165–172.
10. Scientific centre of oriental studying. – [Electronic resource] – Mode of access : <<http://www.pritsak-center.com/>>
11. Chdu publishing house. – [Electronic resource] – Mode of access: <<http://www.lib.chdu.edu.ua/>>